

Károly Róbert – Kolozsvár – hétszáz év

Mit jelentett a XIV. századi Kolozsvárnak, hogy a királytól városi rangot kapott? Milyen változásokat hozott ez a település életébe, az új jogok és kötelezettségek nyomán hogyan fakadt fejlődés? És ki is volt az a Károly Róbert, aki a városi címet adományozta, és akit azóta az urbe teljesen ellejejtett?

ASZTALOS LAJOS

Akinek a városi címet köszönhetjük

Károly Róbert, helyesen I. Károly néven magyar király 1288-ban született Nápolyban, Anjou Martell Károly magyar trónkövetelő és Habsburg Rudolf császár leányának, Klemenciának a fiaként, V. István magyar király dédunokájaként. 1300 augusztusában hajója a dalmáciai Spalatóban (horvátul Split) kötött ki. Akkor még III. Endre ült a trónon, aki 1301 januárjában váratlanul meghalt, a támogatói által Esztergomba vitt Károlyt május 13-án előtti Bicskei Gergely egy alkalmi koronával megkoronázták. A trónig vezető út azonban bonyodalmas volt, a többségi ellenpárt előbb Vencelt, majd a bajor Ottót ismerete el Magyarország királyának. Hiába nyilvánította Károlyt királynak 1303-ban VIII. Bonifác pápa, csak Esztergom 1306., majd Buda 1307. évi elfoglalása és Gentilis bíboros, pápai legátus működése tette lehetővé, hogy 1307. október 10-én a rákosi országgyűlés királynak ismerje el. 1309. január 16-án Budán újból megkoronázták, majd ugyancsak Gentilis közreműködésével 1310. augusztus 20-án Fehérvárt, végre a Kán László erdélyi vajda által visszaszolgáltató Szent Koronával koronázták meg.

Amikor 1311-ben Csák Máté egészen Budáig eljutott, biztonsági okból Károly Temesvárra tette át székhelyét. De az országot feldúló, állandó bizonytalanságot előidéző, a gazdaság fejlődését visszavetítő, hátráltató tartományurak, a kiskirályok elleni szívós harc folytatódott.

1312. június 15-én a rozgonyi csatában megtörte az Amadéfiakat.

E győzelme után a kiskirályok napja leáldozott. Tartományaik sorra Károly kezére kerültek, ők pedig kénytelenek voltak behódolni neki. 1315-ben megtörte Kán László erdélyi vajda hatalmát, 1316-ban megszerezte a Kőszegiektől Tolna, Somogy és Baranya megyét. 1317-ben Debreceni Dózsa – Károly hadvezére – legyőzte Borsa Kopaszt, 1318-ban az áruló Mojs fia Mojst is. A történetek hatására Kőszegi András is meghódolt.

Csák Mátéval került a nyílt összetűzés. Megelégedett Visegrád 1316-os, majd Komárom 1318-as elfoglalásával. Mikor 1321-ben Csák Máté meghalt, lehetővé vált a központi hatalom megerősítése. 1322-ben Szlavóniában is megszilárdította uralmát. A széthúzással, pusztítással, hadakozással teli időszak után 1323-ra sikerült teljesen egységesítenie a tartományurak által szétforgácsolt országot. Nőtt a közbiztonság, fejlődésnek indult a gazdaság. 1323 első felében az addig kényszerűségből temesvári királyi székhely Visegrádra költözött.

A letűnt kiskirályok helyébe a régebbi nemzetségek föllemelkedő családjai, a Lackfiak, Szécsiek, Szécsényiek, Debreceniek és a bevándorolt Drugethek léptek, akik ugyanolyan hatalmas birtokadományokban részesültek, mint elődeik. A királyi birtok jelentőségének csökkenését felismerve, Károly kiépítette a váruradalmak új formáját, s a királyi jövedelmeket a bányák, a pénzverési regále (királyi haszonbér; koronajövedelem) és új adók bevezetésével növelte. 1323 után tárnokmestere, Nekcsei Demeter segítségével alapvető gaz-

Temesváron tavaly állítottak emléket az egykor ott székelő Károlynak (feliratát ismeretlenek eltávolították)

dasági reformot hajtott végre, amely Károly új gazdaságpolitikája néven vált ismertté. Ez megalapozta az Anjou-uralkodók gazdasági hatalmát. Különösen a négy részletben, 1323-ban, 1325-ben, 1329-ben és 1338-ban végrehajtott pénzreform, az értékálló magyar aranyforint létrehozatala volt nagy jelentőségű. Károly ennek érdekében alapította a cseh Kutná Horáról hozott bányászokkal a felvidéki Körnöcbányát és nyitotta meg az ottani aranybányákat. 1336-ban végleg eltörölte az évenkénti pénzűjtést, és értékálló ezüstpénzt bocsátott ki. A pénzváltásból eredő haszonról a kincstár nem mondhatott le, az szabályos adóvá alakult, így a kamara haszna, szerepe is megváltozott.

Magyarország aranytermelő nagyhatalom

Nekcsei Demeter volt az államháztartás tényleges feje, az ország pénzügyi és gazdasági politikájának legfőbb irányítója. Hatáskörébe tartozott a pénzverés, a só-, a vám- és a bányaregálé-ügyek irányítása. Ő rendelkezett a koronajavak felett, az ő kezében futott össze a még meglévő várgazdaságok irányítása is. Elképzelhető, hogy a tehetséges ifjú Demeter Itáliában szerzett tapasztalatokat, esetleg magasabb szintű iskolákat is végzett. Itt szerezte kiemelkedő gazdasági ismereteit. Valószínűleg ő gondolta ki és valósította meg Károly Róbert új gazdaságpolitikáját.

Az 1323-ban elkezdett gazdasági reform egyik sarkköve a pénzreform volt. Megszüntették a rossz pénz verését, 1325-ben bevezették a firenzei mintára vert aranyforintot, 1329-től cseh mintára vert ezüstgarasok kerültek forgalomba. A pénzveréshez szükséges aranyat és ezüstöt a király úgy szerezte meg, hogy bevezette a nemesérc monopóliumát, 1327-ben pedig a földtulajdonosokat érdekelttette a bányaművelésben: a királynak járó bányabér egyharmada őket illette meg. A sorozatos reformoknak köszönhetően Magyarország a korabeli Eu-

rópa legfontosabb aranytermelő országa lett, s igen nagy ezüstkészlete is volt.

A király Nekcsei Demeter tanácsára erősen támaszkodott a városokra, támogatta a telepítéseket. A különböző kiváltságokkal támogatott polgárság adója jelentősen növelte a kincstár bevételeit. A kereskedelem fellendítése érdekében kiküszöbölte Bécs árumegállító jogát. A tárnokmester Nekcsei munkásságának eredménye az 1336. évi magyar–cseh–lengyel kereskedelmi és vámegegyezmény. Ő ellenőrizte (az esztergomi érsekkel egyetemben) a tíz pénzverő és bányakamarát. Tárnokmestere idején több megye ispánja volt, s bírói tevékenységet is végzett.

A kieső kamara haszna (a kamara haszna abból állt, hogy minden évben kicserélték a pénzt, és az új pénzben az ezüst arányát csökkentették) pótlására minden olyan telek után kapudót szedtek, melynek kapuján egy megrakott szénásszekér ki-bejárhatott. 1336-ban ennek összege évi 3 garas volt, 1338-tól az ezüstgaras és az apródénár megszűnése után, az új értékálló ezüstdénárokból 18 dénár, azaz egyötöd aranyforint.

Károly szaporította a kincstárnak adózó városok és kiváltságos falvak számát. Az ország területét pénzügyigazgatási szempontból kerületekbe szervezte. 1338-ban megadózta az egyházat is, ami a főpapság tiltakozását váltotta ki. Reformjai mind a közigazgatás – titkos pecsét bevezetése –, kápolnaispánság felállítása –, mind a jog – perjogi reform, a birtokkal való szabad rendelkezés megszüntetése – területére kiterjedtek. 1320 után az országgyűlést nem hívta össze, és nápolyi mintára szívesen hivatkozott „teljhatalmára” (plenitudo potestatis).

Jövedelmeivel hatalmas pénztartalékra tett szert. A levert kiskirályok egykori hívei és támaszai előtti népszerűtlenségének jele lehetett Zách Felicián 1330. április 17-i, a király és családja elleni sikertelen merénylete. De ez már nem fenyegette a

hatalmát. A véres megtorlás komoly figyelmeztetés volt minden lázadó kedvű nagyr számára.

Károly új alapokra helyezte és megszilárdította az utolsó Árpádok alatt megrendült királyi hatalmat. Bár a földek harmadával továbbra is az ország legnagyobb földbirtokosa maradt, hatalma elsősorban nem birtokai méretén, hanem várai számán nyugodott. Az Anjou-korban a király az ország háromszáz várából mintegy százhatvanat birtokolt, míg például a Lackfiak, a legtöbb várral bíró főúri család, mindössze hetet.

Nagy földadományok helyett a szolgálatokat úgynevezett *honorok*, tisztségek, régi magyar nyelven *becsü* adományozásával jutalmazta. A honor birtokosai a királyi tulajdon keze-lőivé, hasznainak szedőivé váltak, de a honort nem örökíthették át, a király azt bármikor elvehetette tőlük. A honor jelentette az igazi hatalmat, mivel olykor tíz-husz vár birtoklása is járt vele. A honort birtokosai saját familiárisaikkal, a szolgálatukba szegődött kismemesekkel irányították.

Ügyes külpolitika

Károly külpolitikája elsősorban a balkáni magyar fennhatóság helyreállítására irányult. Részen háborús hódítások, részben ügyesen megkötött örökösödési szerződések jellemezték. Uros István szerb királlyal szemben eredményesen lépett föl. 1317-ben visszafoglalta tőle Macsót, később Nándorfehérvárt és Galambócot. Hódítását az 1319., 1334., 1338–1339. évi hadjáratban megszilárdította. Bulgáriától visszazerezte Görényt és Szörényt, és 1319–1320-ban újból megszervezte a macsói, 1335-ben a Szörényi bániságot.

1330-ban hadjáratot indított Baszarab havasalföldi vajda ellen, aki gyakran támogatta Kán Lászlónak a Károly ellen lázadó fiait, és egyéb módon is megszegte hűbéri esküjét. Argyasnál (Curtea de Argeș) megegyezett a színleg meghódoló vajdával. Ha-

Így ábrázolja Károly Róbertet a Thuróczy krónika

zafelé azonban a csapatot a helyi vezető, a régebbi elképzelések szerint a posadai, újabb föltevések szerint a vöröstoronyi szorosba vezette, ahol Baszarab csapata vereséget mért a magyarra. Károly csak egyik vitéze, Hédervári Dezső önfeláldozásával menekült meg (1330. november 9–12.). A Szörényi bánóság azonban továbbra is Károly birtokában maradt.

Negyedik fiát, Andrást, nápolyi trónörökösnek ismerték el, akit 1333-ban személyesen kísért Nápolyba. Harmadik házasságával Nagy Kázmér lengyel királlyal 1339-ben örökösödési szerződést kötött: Kázmér halála után harmadik fia, Lajos örökölte a lengyel trónt. 1335 októberében a visegrádi értekezleten sikerült a cseh és lengyel király között ellentétet kiküszöbölnie, novemberben pedig a visegrádi királytalálkozón tető alá hozta a három ország szövetségét. Döntőbíróként lépett föl a lengyel király és a német lovagrend közötti vitában, és nemcsak az ausztriai hercegek ellen irányuló politikai szövetséget hozta létre, hanem nagy jelentőségű gazdasági megállapodást kötött a nyomasztó bécsi árumegállítást megszüntetésére.

Visegrádon várat épített, a mai fellegrádot, és ott fényes udvart tartott. 1342. július 26-án hunyt el. Fehérvárt temették el. A szétforgácsolt országból sikerült egy kétszáz évig, a XV. század végéig politikailag, gazdasá-

gilag erős országot teremtenie. A szárazföld egyik nagyhatalmát hagyta utódjaira.

Négyszer kötött házasságot

Első felesége Halicsi Mária, I. Leó halicsi király lánya volt, akit a forrásokban sokszor összekevertek második feleségével, és már magát a pusztát létéit is vitatja a történészek egy része. Hiányos források miatt sem a születése, sem a halála időpontjáról nincsenek adatok.

Második felesége a házasságkötéskor körülbelül 16 éves Piast Mária, II. Kázmér – a sziléziai Beuten hercege – lánya lett. 1318 közepén második felesége meghalt Temesvárott, ahol ekkor a királyi székhely volt. Ebből a házasságából feltételezhetően egy vagy két lánya született.

1318 vége felé Károly szövetségesének, János cseh királynak a testvérét, az akkor körülbelül 13 esztendőes Luxemburgi Beatrixot vezette oltárhoz, aki azonban egy év múlva, 1319 végén szintén elhunyt gyermekszülésben, újszülött gyermekével együtt.

Károlyt gyorsan újabb házasságra ösztökélte az, hogy első három házassága trónörökös nélkül hagyta. Így 1320. július 6-án Budán feleségül vette az I. Ulászló lengyel király lányát, a házasságkötéskor körülbelül 15 éves Lokietek Erzsébe-

tet, ami később fiuknak, Lajosnak jogalapot teremtett a lengyel trón megszerzésére. Ebből a házasságából több (források szerint hét) gyermeke született. Ezen túl egy Csepel-szigeti ágyasától házasságon kívül született gyermeke, akiből később győri püspök lett.

A város születésnapja

Benedek kolozsvári plébánosnak, gyulafehérvári kanonoknak és Tark, másképp Stark ispánnak, kolozsvári bírónak a település valamennyi lakója nevében benyújtott kérésére 1316. augusztus 19-én az akkor Temesvárt székelő királyi kancelláriája kiváltságlevelét bocsátotta ki, melyben Károly az addigiakhoz viszonyítva jóval előnyösebb, városi rangot biztosított a Kis-Szamos jobb partján fekvő településnek. Ez nem csupán királyi kegyként értelmezendő, hanem úgy is, mint a nem egyszerű, faluserű település helyzetének az elismerése, hiszen Kolozsvárnak bírója, ispánja, gyulafehérvári kanonok címmel rendelkező plébánosa volt, a település kőfállal kerített várral rendelkezett, melyben és amely körül iparosok, kereskedők, katonák, földművesek telepedtek le.

A tatárjárás után létrejött falunak (villa Cluswar [kluzsuár]) városi rangot (civitas Kuluswar [kuluzsuár]) nyújtó kiváltságlevelét rendkívüli jelentőségű volt a település életében. Az elpusztított lakosság pótlására V. István által 1270-ben idetelepített, az Óvárt építő szászok és vendégek 1316 előtt is városi jogokkal rendelkeztek. Ekkor Károly Róbert kiváltságlevelével az addig falusi joggal élő, Óváron kívül lakókat is kiemelte a gyulafehérvári püspök joghatósága alól, és visszaadott egykori előjogaik mellett önkormányzatot is biztosított számukra. Méghozzá az addig két, külön jogállású lakosok egésze számára.

Károly 1313-ban még megerősítette a püspököt a falusi jogállású Kolozsvár birtokában, de nem sokkal később visszavette azt. Tulajdonképpen nem a település egy része volt falusi jogállású, hanem a település lakóinak egy része. Míg a másik, a városi jogállás az 1270-ben idetelepített vendégekre, hospesekre vonatkozott. Így érthetőbbé válik az, hogy a település egyszer város, miután a király a püspöknek adományozza, falu, majd ismét város lett. A püspöki fennhatóság ugyan valamelyest szűkítette a lakosok jogait, de nem túlzottan, mert a jogfosztás a püspöknek sem volt érdeke.

Jogok bíraskodástól szabad papválasztásig

1316-ban, a Majos fia Majos, másképp Mojs fia Mojs ellen vívott topai vagy bonchidai csatában, Debreceni Dózsa seregében a király igénybe vette a kolozsvári polgárok haderejét. Ezután, augusztus 19-én Károly Róbert, Benedek plébános és Tark (vagy Stark) bíró kérésére Kolozsvárnak mondott városunk (Ciuitas nostra Kuluswar vocata) lakóit, „akik a szabadság útjáról lealacsonyítottak”, visszahelyezte az V. István által adott szabadságokba.

Károly aranyforintja (balra) és ezüstdénárja

1. Minden ekével rendelkező telepes (hospites [...] aratra habentes) évente, Szentmihálykor, 1 királyi súlyú fertót (valaminek a negyede), minden ekével nem rendelkező háztulajdonos telepes 3 pondust (nehezéket), minden zsellér (inquillinus) 1½ pondust tartozik földbértként (terragium) fizetni;
2. Minden 60 háznép (mansio) egy jól felszerelt katonát tartozik adni a király seregébe;
3. Bírót (villicus) maguk közül szabadon választanak, aki minden ügyben ítélezik, kivéve az emberölést, lopást, rablást, gyújtogatást és sebesítést, amikor a király bírója (a város második embere, bár a XVI. századtól már nem a király bírója, címét és szerepét megőrizve, a városi tanács 12 tagú esküdtpolgárának első embere) a városbíróval (a város első embere) együtt ítélik;
4. A bírság kétharmadát a királybíró, egyharmadát a városbíró kapja;
5. Erdély határain belül áruikkal együtt vámmentességet élveznek;
6. Szabadon választanak papot, illetőleg plébánost (sacerdotem et plebanum);
7. Továbbra is szabadon, háborítatlanul birtokolják Kolozsvár körüli földjeiket.

Ekkor, amikor a vendégek és a szászok városi jogokat kaptak, Kolozsvár már nem volt egyházi tulajdonban. Már korábban kikerült, de hogy mikor, nem tudjuk.

1331-ben a város jogi kiváltságait Károly kibővítette: a városbíró illetékességébe kerültek a súlyos bűnügyek, köztük a nemesek által elkövetettek is. 1336-ban, a világi és az egyházi nemesség minden tiltakozása ellenére, a város kikerült a vajda joghatósága alól. I. Károly 1316-ban, 1331-ben és 1336-ban kelt kiváltság- és adománylevelében a várost valójában újra alapította. Az utóbbi kiváltságokat 1349-ben, 1353-ban, 1364-ben és 1365-ben a király fia, Nagy Lajos ismételt megerősítette.

Látványos fejlődés

A település gyors virágzásnak indult. Ennek egyik jeleként az akkori városnak a mai Óvár falaitól délre fekvő vásárterén, a Főtér elődjén, a már álló kis Szent Jakab-templom mellett sor került – a kor szokásának megfelelően – a város lakosságát befogadó, a tatárjáráskor elpusztult korai Szent Mihály helyén az új, azonos nevű templom építésére. Nagy Lajos (1326–1382, király 1342 és 1382 között) korában, az

1349-ben kelt búcsúengedély-levelel szerint Nunne Péter vezetésével kolozsvári küldöttség járt az akkor Avignonban székelő pápánál, s e levél bűnbocsánatot ígért azoknak, akik a templom – föltehetően az addig felépült szentély – berendezéséhez és díszítéséhez hozzájárulnak. A téren, az Óvár körül mind a mai napig helytálló, körültekintő tervezés nyomán újabb utcák kezdtek kiépülni. Nem véletlen, hogy ezek vonala máig megmaradt. Egy 1362. május 1-jén kelt oklevélből ismert az első kolozsvári utca, a *Hid utca* (Platea Pontis, Wesselényi Miklós, Dózsa György, Ferdinánd király) neve.

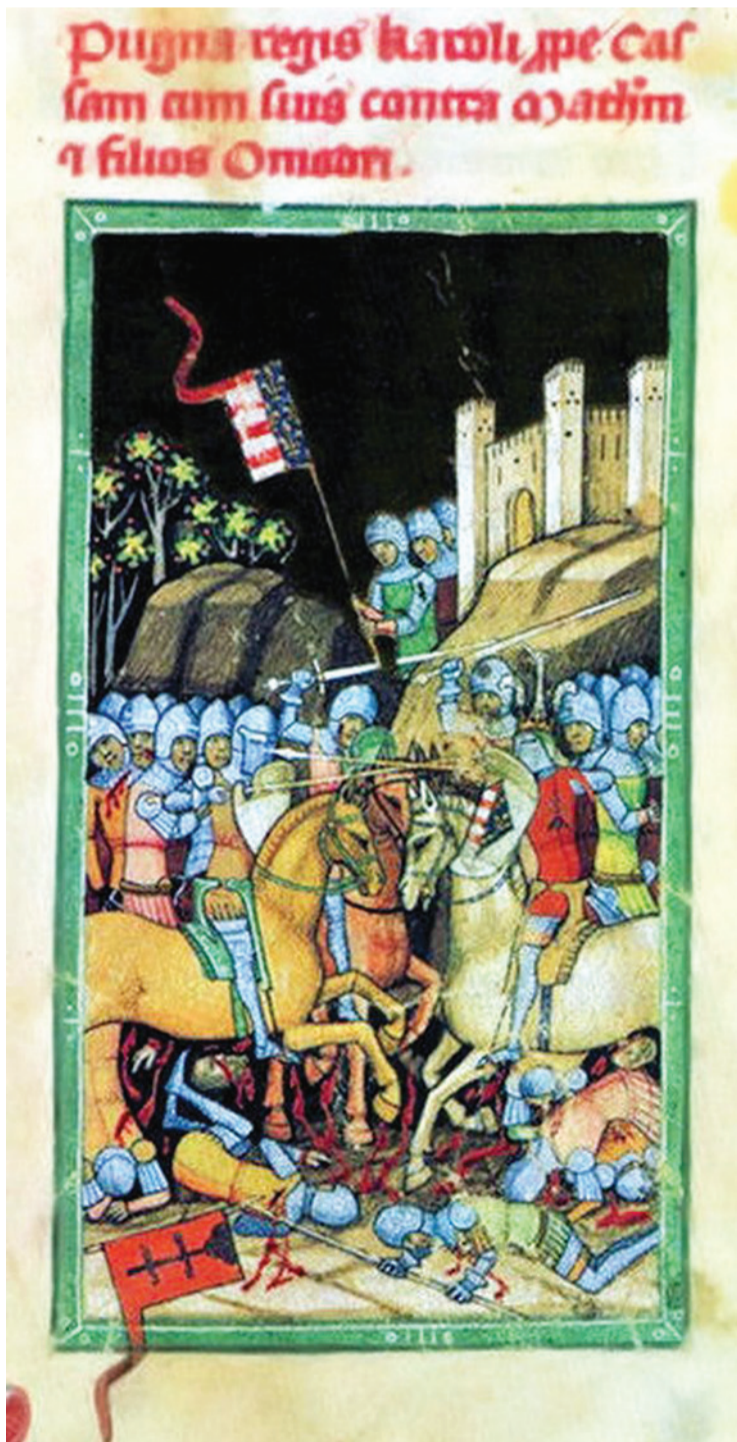
1316 után a kézművesek száma megnövekedett. Szűcsök, kovácsok, ötvösök, szabók, mészárosok, molnárok és más kézművesek tevékenykedtek a városban. Egy 1323-ban kelt oklevél szabót, egy 1362-es két kovácsot említ, 1366-ban, a Kolozsmonostorra menekült szucsáki földesúr elleni zendülésben molnárok, serfőzők, szűcsök, szabók, nyergesek vettek részt. A szaporodó mesteremberek céhekbe, szakmai szervezetekbe tömörültek. Az első kolozsvári céh, a szűcsöké, 1369-ben jött létre. Az 1300-as évek közepétől esküdt polgárként a kézművesek is részt vettek a város vezetésében.

A város fejlődéséhez a vámkiváltságok is hozzájárultak. Károly 1331-ben kelt oklevelével védelmet biztosított a nemesek birtokán áthaladó kereskedőknek, 1349-ben Lajos oklevelével az ország északnyugati részébe szállított áruknak (bor, hal, sajt, ló, ökör, disznó, szalonna, posztó, bőr) nyújtott vámmentességet.

Az idő tájt, a város közvetlen szomszédságában fekvő, addig hozzátartozó Lomb, Szentgyörgy, Szopor, Bocteleke falun kívül 1331-ben a város birtokába jutott a Fekete erdő (Gyalui-havasok) is.

Az elfelejtett Károly emlékére

A város fennállásának 700. évfordulója alkalmából a város önkormányzata fontolóra vehetné, hogy a települést városi rangra emelő egykori uralkodót, Károlyt megilletné, hogy Kolozsvár belvárosában utca vagy tér viselje a nevét. Erre a legmegfelelőbb a Főtér (ma Pia Unirii) vagy a Deák Ferenc utca (Eroilor) lenne, semmiképp egy külvárosi síkator. Ezzel egyidejűleg szobrot is kellene állítani a tiszteletére. Amint azt tavaly a temesváriak már megtették annak emlékére, hogy városuk évekig Károly székhelye volt.

A rozgonyi csata (Képes Krónika)